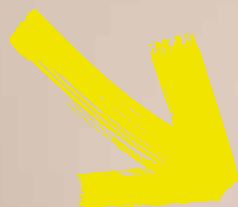

KW arts

4
2021

Kwartaalblad van de Vrienden Van Abbemuseum

Dwarsverbanden

Inhoud

Woord van de voorzitter	3
Dwarsverbanden een nieuwe collectiepresentatie (2) <i>Marja van Osch behandelt de veranderende perspectieven van de expositie</i>	4
Indrukken van vrienden <i>Een aantal vrienden geeft hun persoonlijke impressie van 'Dwarsverbanden'</i>	6
Dwarsverbindingen en perspectiefwisselingen <i>Gastbijdrage van Mieke Rijnders over 'comebacks' binnen de collectie</i>	9
In gesprek met een vriend <i>Jan Verheugt interviewt Harrie van Helmond</i>	12
Karel Appel, 100ste geboortedag <i>Lisette Almering bespreekt een vroeg en een laat werk uit de collectie</i>	14
Kunst en religie (een beschouwing) <i>Piet van Bragt plaatst schilderijen van Antonio Saura binnen dit thema</i>	16
De huiskamer van het Van Abbemuseum <i>Marja van Osch gaat op de thee bij Shafiq Omar</i>	18
Hanne Darboven: 'Ik schrijf, maar ik lees niet' <i>Hannie Groen verdiept zich in Darbovens geordende leven zonder woorden</i>	20
Honderdste geboortedag van Ton Smits <i>Els Grootemaat belicht het artistieke leven van deze Eindhovense cartoonist</i>	22
Musomanie en colofon	24

Dwarsverbanden versterkt onze banden...

Woord van de voorzitter

Dit najaar ging de tentoonstelling *Dwarsverbanden* van start. Wat valt er van veel mooie kunst te genieten! Iedereen kan die op zijn of haar manier beleven, want deze multizintuiglijke collectietentoonstelling kun je zien, voelen, ruiken en horen.

Uiteraard valt mijn oog als architect meteen op de ruimtelijke ingrepen die zijn gedaan aan het gebouw, zowel aan de buitenzijde, de nieuwe entree aan het water, als binnen in de zalen. Zo is er op een creatieve wijze gespeeld met de relatie tussen de diverse bestaande ruimten. Ook openbaart zich er een nieuwe museumwereld met veel kleur. Hier word je vanzelf blij van. Een bijzondere beleving, zeker ook voor de frequente bezoeker van het museum. Het is voor iedereen: familie, vrienden en kennissen echt de moeite waard om het van Abbemuseum te bezoeken. Zeg het voort!

Als vriend van het Van Abbemuseum wil ik het museum en al zijn medewerkers, betrokken bij de totstandkoming en samenstelling van deze tentoonstelling, complimenteren met het behaalde resultaat: de collectie wordt ons als publiek in zijn breedte getoond. We mogen trots zijn op het hoge niveau aan kunstwerken en op de zeer geslaagde wijze van presenteren. Ik ben benieuwd wat jij ervan vindt. Een aantal vrienden gaf gehoor aan het verzoek een indruk van de tentoonstelling te geven. Daarover lees je meer, verderop in dit blad.

De vrolijke stemming komt wellicht ook omdat we weer frequenter in het museum mogen zijn. Gelukkig zijn onze vriendenactiviteiten weer van start gegaan zoals de Kunstsalon, de rondleidingen en de excursies. Bij de Kunstsalon namen we afscheid van Yvonne van Meer en Lia Engbers. Als nieuwe leden van de werkgroep mogen we begroeten Florence Husen en Wildrik Burema. Veel succes met jullie activiteiten! Tot slot wil ik hier nog melding maken van de mooie onderscheiding die Liesbeth Schreuder, voormalig redacteur van ons verenigingsblad, wordt toegekend. Ze ontvangt de *Brabant Bokaal 2021* 'voor haar grote, gepassioneerde inzet voor de beeldende kunst in Eindhoven en omgeving', aldus het Brabants Cultuurfonds. Dit eerbetoon dankt ze mede aan haar jarenlange betrokkenheid bij ons blad. ●

'Relinking and Delinking'
The chairman of our association enjoyed the beautiful exhibition 'Relinking and Delinking' ('Dwarsverbanden'). He complimented the museum and all employees on the beautiful presentation of the collection. A visit is worthwhile for everyone.

Stefan de Bever

TENTOONSTELLINGSAGENDA MUSEUM (PERIODE 1 DECEMBER - 1 FEBRUARI)

Raadpleeg de website van het museum voor actuele informatie.

17 juli 2020 - 9 januari 2022

Victor Sonna: 1525

De kunstenaar behandelt op geheel eigen wijze het thema slavernij.

18 september 2021 - 3 april 2022

Dwarsverbinding: Marcel van de Berg en Erwin Thomasse

Deze kunstenaars reflecteren met een nieuw werk op de collectie.

18 september 2021 - 1 juli 2024

Dwarsverbanden, Nieuwe collectiepresentatie

Topstukken, ondergewaardeerde werken en recente aankopen in een opvallend perspectief.

16 oktober 2021 - 27 maart 2022

Eimear Walche: Cuckquean

In het Oog is een grootschalige

afbeelding van een vogel (symbool van seksualiteit) neergelegd.

16 oktober 2021 - 20 februari 2021

Ton Smits: A Dutchman in New York

Tentoonstelling ter ere van de 100ste geboortedag.

27 november 2021 - 13 maart 2022

Gülsün Karamustafa & León Ferrari: Parallel Lives, Parallel Aesthetics

Beide kunstenaars reflecteren op veranderingen en conflicten in hun land.

Buiten de muren van het museum

2 juni 2021 - 30 januari 2022

Werk van Toos Nijssen

Van Abbe-vitrine in Van der Valk Hotel Eindhoven Van der Valk

16 oktober 2021 - 1 april 2022

Feel the Vibe II, project Working Trough Conditions/Conditioning

Plein voor Eindhoven Airport

KUNSTSALONS

Iedere tweede zaterdag van de maand om 15.00 uur organiseren we de Kunstsalon in de Studio van het museum.

Op 11 december spreekt Wessel Stoker over 'God en de moderne kunst'. Volg de Nieuwsbrief voor nadere informatie over de sprekers op 8 januari en 12 februari.

Beeld voorpagina: interpretatie van de *Toren van Tatlin* door Michael Rakowitz
Foto: Joep Jacobs

Dwarsverbanden, een nieuwe collectiepresentatie (2)

Onverwachte combinaties van kunstwerken in een werelds perspectief

In *Dwarsverbanden 1* (KwArts 3 2021) is beschreven hoe het Van Abbemuseum een omslag heeft gemaakt in het presenteren van kunst. Het multizintuiglijke aspect van *Dwarsverbanden* kwam hierin ruimschoots aan de orde. In dit tweede artikel besteden we aandacht aan enkele kunstwerken die op een nieuwe manier, vanuit een ander perspectief, worden getoond aan het publiek.

Een andere manier van kijken

Meteen bij binnenkomst van de tentoonstelling *Dwarsverbanden* is duidelijk dat we ditmaal de rijke collectie van het Van Abbemuseum anders gaan ervaren. Dat we met andere ogen en vanuit andere gezichtspunten naar kunst gaan kijken. Het begint al met de kleurrijke inrichting van de zalen die voor een warm en geborgen gevoel zorgt. Heel duidelijk gaat alle aandacht naar de kunstenaar en zijn/haar werk, los van een maatschappelijke of politieke context. Dit levert puur kijkplezier op.

Duidelijk wordt ook wat de conservatoren beogen met de titel *Dwarsverbanden*. Dwars betekent in dit geval 'minder voor hand liggend'. De 'verbanden' staan voor de verbintenis tussen Europese en niet-Europese gezichtspunten, voor verwante ideeën en voor wat mensen verbindt. Een mooi voorbeeld hiervan is *Le marchand d'oiseaux* van de Cubaan Wifredo Lam (1902-1982). Dit werk krijgt alle aandacht terwijl de beroemde Pablo Picasso (1881-1973) met zijn *Buste de femme* onopvallend aan de achterwand hangt. In 1962 is het werk van Lam (overigens bevriend met Picasso) aangekocht en daarna in de archieven verdwenen. Nu is het 2021 en wordt het doek in volle glorie getoond. Directeur Charles Esche legt het uit in zijn welkomstvideo. Als zwarte Cubaan die altijd verkondigd heeft Noord en Zuid te willen verbinden, past Lam nu precies in de nieuwe koers van het museum: niet langer eurocentrisch, maar verbinding zoekend met de rest van de wereld.

Opzet van de collectiepresentatie

De tentoonstelling is opgebouwd uit drie hoofdstukken, elk op een eigen etage. Op de begane grond van de nieuwbouw worden werken getoond uit de eerste helft twintigste eeuw. De tweede etage behandelt de zestiger, zeventiger en tachtiger jaren van de twintigste eeuw. Op de derde etage kunnen we kunstwerken bekijken uit de jaren negentig tot vandaag.

Onverwachte combinaties

Op de begane grond valt het werk van de Iraaks-Amerikaanse Michael Rakowitz (1973) op: *White man got no dreaming*. De kunstenaar heeft hier de cultuur van de Aboriginal gemeenschap in Australië gecombineerd met een monument voor de Derde Internationale in Rusland: de beroemde Tatlin toren. Rakowitz' toren is gemaakt van afvalmateriaal, afkomstig uit de armste wijk van Sydney. Aan de andere kant van de zaal is een (theater) maquette van Piet Mondriaan (1872-1944) te zien. Vladimir Tatlin

Wifredo Lam
Le marchand d'oiseaux
Collectie Van Abbemuseum
Foto: Marja van Osch

(1885-1953) en Mondriaan, twee totaal verschillende voorbeelden van abstracte kunst aan het begin van de twintigste eeuw: een bijzondere combinatie.

Mercedes Azpilicueta
The Captive: Here's A Heart For Every Fate
Collectie Van Abbemuseum
Foto: Peter Cox

Ronduit imponerend en aangrijpend is de zaal met *Proud Rebels* van Patricia Kaersenhout (1966) op de derde verdieping. Leidend thema in deze zaal is het streven naar gerechtigheid en een meer gelijkwaardige samenleving. We zien dan ook niets dan vrouwen die strijden voor hun eigen emancipatie en die van anderen. Het door het Van Abbe regelmatig getoonde kunstwerk *Models* (honderd tekeningen van vrouwenhoofden die in vier rijen boven elkaar aan de muur hangen) van Marlene Dumas (1953) valt nu prachtig samen met het werk van Kaersenhout en Iris Kensmil (1970) die het portret van Angela Davis (filosoof en activiste) heeft gemaakt. De zes grote fotoportretten van non-conformistische en vermoorde fotomodels, *Gen XX*, van Sanja Ivekovic (1949) maken het geheel tot een geslaagde onverwachte combinatie!

Op deze verdieping vinden we ook de recente aankoop (2019) van het wandtapijt van Mercedes Azpilicueta (1981): *The Captive: Here's A Heart For Every Fate*. Deze uit Argentinië afkomstige kunstenaar verbeeldt in haar tapijt zowel Latijns-Amerikaanse als Europese geschiedenissen. Het grote doek (157 x 300 cm) van wol en katoen staat vol met historische feiten: een combinatie van ideeën en ambachtelijkheid. Uitgangspunt is het verhaal van Lucia Miranda, een zestiende-eeuwse Zuid-Amerikaanse koloniale mythe, uitgevoerd in een barokke en surrealistische beeldtaal. De vele andere historische momenten refereren aan protestbewegingen die wereldwijd door vrouwen zijn geïnitieerd, aan vrouwen met dissidente stemmen. Een goed voorbeeld van de verbintenis tussen Europese en niet-Europese perspectieven.

Het belang van collectiepresentaties

Om de vier jaar legt het museum verantwoording af voor het verzamel- en tentoonstellingsbeleid, voor de koers die het museum wil gaan varen. Het Van Abbemuseum heeft heel duidelijk de bakens verzet: het plezier van het kijken naar kunst staat voorop. Vier jaar lang kunnen we genieten van deze bijzondere expositie. Een hoopvolle ontwikkeling! ●

Marja van Osch

'Relinking and Delinking'
Dwarsverbanden or 'Relinking and Delinking' 1 (KwArts 3, 2021) describes how the Van Abbemuseum has made a turnaround in the presentation of art. The multi-sensory aspect of *Dwarsverbanden* was amply discussed. In this second article we pay attention to some works of art that are shown to the public in a new way, from a different perspective.

Indrukken van vrienden

Een aantal vrienden geeft hun persoonlijke impressie van 'Dwarsverbanden'

Op stap met Mia en Lex: kijken, voelen en ruiken.

Onze kinderen Mia en Lex, van 10 en 8, gaan op zich best graag mee naar het museum. Samen hebben we lol en maken we er een feestje van. We vonden het interactieve, de voelobjecten en de geurkaarten, uitdagend. Die voegden een extra dimensie toe aan ons bezoek. Ze houden ongemerkt de aandacht langer vast. Zo bleven we bij *De Zaaier* van Permeke, het schilderij met de aardse en duistere kleuren, langer stil staan. Mia en Lex gingen met een geurkaartje in de hand op onderzoek uit: ruiken, goed kijken en nog eens de geur opsnuiven. En toen concludeerde Mia resoluut: "Papa, ik vind dat deze geur klopt bij het schilderij". *Javaanse danser* van Isaac Israëls trok ook onze aandacht. Mia en Lex herkenden de stijl van die schilder van werk dat bij familie hangt. Het erbij horende voelobject werd uitvoerig betast. Ze vergeleken of het object wel overeenkomt met het schilderij. En dat was volgens Lex het geval.

We hadden een fijne middag. Zeker een aanrader: ga hier met je kinderen (of kleinkinderen) heen. ●

Mia, Lex en Reinier van Abbe

Reinier met kinderen Mia en Lex voor *Javaanse danser* van Isaac Israëls
Foto: Reinier van Abbe

Vanuit het perspectief 'jongeren interesseren voor kunst'

In het gesprek met Loes Janssen, coördinator publieksbemiddeling van het Van Abbe, over mijn profielwerkstuk werd ik direct enthousiast over haar plannen en onwijs benieuwd om te gaan zien of het waar was: een open museum voor iedereen!

Niets was minder waar: er is geluisterd naar de feedback van de bezoekers van de vorige tentoonstelling en de eerste indruk geeft voor mij al veel meer rust. De tour is verfrissend en er is een duidelijk begin van de route. Ik ben enorm fan van de beklede wanden die rust en overzichtelijkheid uitstralen. De verschillend gekleurde ruimtes zorgen ook voor diversiteit en brengen veelzijdigheid in de collectie.

Ondanks dat het museum nu wat mij betreft grote stappen heeft gezet, zijn er helaas nog weinig jongeren te bekennen. De tijdelijke corona-ingang aan de kant van het museumcafé liet mij letterlijk vanuit een andere hoek naar het museum kijken. Het museum ligt aan Stratumseind! HET uitgaanscentrum van Eindhoven, DE plek waar jongeren samenkomen! Wat als we de slang die de ene ruimte met de andere verbindt boven het Stratumseind hangen of andere acties bedenken met knipogen naar de collectiepresentatie?

Dit bezoek was inspirerend en verfrissend. Ik raad iedereen aan binnenkort een bezoekje aan het museum te brengen en dan vooral je zoon of dochter mee te nemen naar het leukste café aan het einde van Stratumseind! ●

Jolie Baltussen

Jolie bij het werk van Rakowitz
Foto: Jolie Baltussen

Zaal innige ontmoetingen: van kijken tot vragen stellen

Ons eerste museumbezoek in lange tijd bracht ons naar de tentoonstelling *Dwarsverbanden*. Niet meer alle werken van een kunstenaar bij elkaar, maar kijken naar samenhang tussen kunstenaars. In veel musea worden collecties tentoongesteld volgens een thema. Voor de kijker betekent dit dat je op een andere manier kijkt naar kunst en erover nadenkt.

Tijdens een glas wijn na afloop mijmerden we na over wat we hadden gezien en wat het met ons deed. Picasso staat altijd hoog op ons lijstje en dit keer was hij vergezeld van Wifredo Lam en Alicia Penalba. De overeenkomsten zijn zeker aanwezig en we vragen ons af 'Ben je dan nog origineel als kunstenaar?' Of is het juist een compliment aan de oorspronkelijke bedenker van een stroming? Andere kunstenaars volgen een ingezette trend, en beïnvloeden zo elkaar; ze staan op elkaars schouders en ontwikkelen zo door.

Is het feit dat ze elkaar beïnvloed hebben belangrijk voor jou als kijker? Of gaat het om de groei van de kunstenaars? Kunst werkt toch iets anders wellicht, of niet? Is deze twijfel niet het doel van de 'Dwarsverbanden'? ●

Rob van Manen en Annelies Bron

Mondriaanzaal: een onvergetelijke visuele ervaring

Bij binnenkomst van de zaal word je direct 'meegezogen' in de wereld van Piet Mondriaan. Je stapt in een groot ruimtelijk werk van De Stijl uitgevoerd in primaire kleuren en ziet twee van Mondriaans schilderijen. Deze speciaal ontworpen stelling blijkt verwant aan een decor dat de kunstenaar ontwierp. Er resteren een maquette en zwart-wit foto's van. Kunstenaar Ad Dekkers determineerde destijds de kleuren vandaar dat zijn reliëf vlakbij hangt.

Als pendant hangt aan de overzijde een reliëf van Jan Schoonhoven; rechte lijnen, wit/zwart en vierkanten domineren beide kunstwerken. Echter, daarnaast zie je een incisie van Lucio Fontana en aan de tegenoverliggende wand de gevoelsmachine van Moholy-Nagy. We springen zo binnen de abstractie van rechte naar kromme lijnen, blijven bij zwart/wit én herkennen primaire kleuren. Verrassend is tenslotte het hoog opgehangen tapijt van Léger waarin kromme en rechte lijnen plus primaire kleuren terugkomen, al zien we ook groen.

Kortom: deze zaal vol duidelijke en verborgen dwarsverbanden veroorzaakt een onvergetelijke visuele ervaring! Herhaalbezoek aan *Dwarsverbanden* blijkt onontkoombaar. ●

Ton Almering

Rob en Annelies bij het voelobject van *Marchand d'oiseaux* van Wifredo Lam
Foto: Rob van Manen

Ton bij het werk *Composition XIV* uit 1913 van Piet Mondriaan
Foto: Lisette Almering

Zaal rebelse vrouwen: van rebellie tot verbinding

"Ah, daar ben ik weer, wat een toeval." Marian heeft direct de blik op een doek van Patricia Kaersenhout als we de zaal met rebelse vrouwen binnentreden. "Weet je nog van enkele jaren geleden dat ik mezelf in dit doek terugzag? Ik vond die gelijkenis zo treffend. Je hebt er zelfs een foto van gemaakt, samen met mij!"

Inderdaad, enkele jaren geleden werd Marian getroffen door het beeld van een vrouw met een grote bos haren en een bril. 'Unite' stond eronder. Toen hadden we nog niet zo duidelijk op ons netvlies wat de diepere bedoeling van deze kunstenaar was. Maar nu, in een zaal vol rebelse vrouwen, werd ons dat steeds meer duidelijk. We stonden stil bij alles wat we zagen: vrouwenportretten in allerlei materialen, teksten op de wand, maar vooral ook mooie prikkelende zinnen op een tapijt. Ons trof het statement 'standplaats der kwetsbaarheid'.

In een maatschappij waarin verandering steeds meer de enige constante wordt en er veel gevraagd wordt van (vrouwen) die hun kop boven het maaiveld durven uit te steken, ligt de kwetsbaarheid op de loer. Gelukkig zijn en blijven er kunstenaars die dat durven aangaan en gaat rebellie uiteindelijk toch weer uitmonden in verbinding. ●

Marian en Hans van Doremalen

Marian ziet een gekijkenis in het werk van Patricia Kaersenhout
Foto gemaakt door een onbekende mede-bezoeker

Dwarsverbanden en perspectiefwisselingen

Verrassende comebacks binnen de collectie

'Dwarsverbanden is een reis langs de levens van kunstenaars en hun kunstwerken uit de collectie. Een reis door de 20ste en 21ste eeuw verspreid over vijf verdiepingen. De werelden die je ontdekt zitten vol verrassende verbanden. Ze verbinden onbekende verhalen met bekende kunstenaars, nieuwe namen en andere gezichtspunten. Ze tonen hoe kunstenaars reageren op verschillende culturen en perspectieven.'

Introductietekst Dwarsverbanden in de collectie van het Van Abbemuseum

Het te vertellen verhaal

Wanneer je door een museum loopt, lijkt het alsof de kunstwerken daar als vanzelfsprekend aanwezig zijn. Dat komt, omdat ze zijn ingebed in een samenhangend parcours. Het geheel heeft de vorm van een visueel betoog. Bepalend voor de keuze van de werken, hun ordening en tot op zekere hoogte hun rol binnen dat betoog zijn de al dan niet geëxpliciteerde uitgangspunten van de museummedewerkers die verantwoordelijk zijn voor de presentatie. Wat te zien is, is maar een deel van de collectie. Vele werken blijven in het depot. Ze passen niet in het verhaal dat men op dat moment wil vertellen. In het Van Abbemuseum is de verhouding nu: circa 120 werken op zaal, circa 3000 in depot.

Herwaardering van Nederlandse realisten

Tot de uitgangspunten die bepalen of een werk wel of niet te zien is, behoort dus de beslissing van de samenstellers over wat ze met de presentatie willen duidelijk maken, in modieus jargon (en mode speelt hier een belangrijke rol): welk verhaal zij willen vertellen. Met het oog op dat verhaal worden de kunstwerken die tot de collectie behoren bekeken. Het perspectief wisselt dus met het verhaal, en zo'n perspectiefwisseling heeft gewoonlijk gevolgen: sommige werken verdwijnen naar het museumdepot, terwijl andere juist een verrassende comeback maken. Een voorbeeld van zo'n verrassende comeback is het portret van de Portugese bokser *Kid Oliveira* dat Wim van de Plas in 1939 schilderde. Net als zijn collega's *Battling Siki* en *Jimmy*

Zover het oog reikt - biografie van een portret, zaal 0.3 Dwarsverbanden in de collectie van het Van Abbemuseum, met links Javaanse danser (Raden Mas Jodjana) (ca 1921-22) van Isaac Israëls, in het midden Kid Oliveira (Boxer) (1939) van Wim van de Plas en rechts Portret van toneelspeelster (Tilla Durieux) (1927) van Charley Toorop
Foto: Peter Cox

van der Lak, alias 'Jimmy Lucky', verdiende Oliveira bij door model te staan. *Kid Oliveira* werd datzelfde jaar als contemporair voorbeeld van de Noord-Brabantse schildertraditie aangekocht door directeur Wouter Visser. Het verdween vrijwel direct naar het museumdepot. Pas zestig jaar later, in 1999, dook het als *Negerportret* op in *De Verzameling deel V. Het begin. Aanwinsten uit de periode 1936-1946*, een plichtmatig overzicht van aankopen en schenkingen in de periode Visser. Een meer uitgesproken positie kreeg *Kid Oliveira* bijna twintig jaar later, in 2017, in de collectiepresentatie *The Making of Modern Art. Een verhaal over moderne kunst*. Het moest toen - met andere aankopen van Visser - de nationalistisch gekleurde kunstsmak in de beginjaren van het Van Abbemuseum illustreren. In *Dwarsverbanden* maakt *Kid Oliveira (Boxer)* deel uit van de paragraaf *Zover het oog reikt - biografie van een portret* van hoofdstuk 1 *Terugkeer naar mijn geboorteland*. In deze portrettenzaal kennen overigens *Javaanse danser* van Isaac Israëls, waarvoor de Javaanse prins Raden Mas Jodjana model stond, en het portret van de Moldavische beeldhouwer Moissej Kogan door Toon Kelder een vergelijkbare voorgeschiedenis. De door Visser bijeengebrachte collectie Nederlandse realisten werd lange tijd onder druk van de naoorlogse modernistische canon, die nu eenmaal vormexperiment en abstractie als hoogste goed dicteerde, als minderwaardig beschouwd.

Charley Toorop
Olieblik met oude lampen
(1952-53)
Collectie Van Abbemuseum
Foto: Peter Cox

De identiteit van de afgebeelde personen

In *Zover het oog reikt* gaat het niet om de makers en hun artistieke positie of verdienste, maar om de afgebeelde personen. Hun persoonlijke, sociale, culturele en nationale identiteit wordt gedocumenteerd in de vitrine achter hun beeltenis. Van de hand van Charley Toorop is er een portret van de gevierde Oostenrijkse toneelspeelster Tilla Durieux uit 1927. In *Dwarsverbanden* worden Durieux en Toorop in het feministische kamp geplaatst: "Actrice en 'Femme Fatale' Tilla Durieux en Toorop waren beide vrouwen die in de jaren twintig en dertig vochten voor hun persoonlijke vrijheid." Bij Toorops *Zelfportret met wintertakken* uit 1944-45, dat buiten een specifiek kader op de overloop op de tweede verdieping van het collectiegebouw hangt, wordt gewezen op "haar identiteit als geëmancipeerde vrouw". Toorop zelf was overigens niet bijster geïnteresseerd in vrouwenemancipatie, wat misschien iets zegt over de mate waarin zij zichzelf geëmancipeerd voelde of over wat zij belangrijk vond.

Charley Toorop
Figuren tegen nacht (Volkslogement) (1928)
Collectie Van Abbemuseum
Foto: Peter Cox

Links
Charley Toorop
Zelfportret met wintertakken
(1944-45)
Collectie Van Abbemuseum
Foto: Peter Cox

Rechts
Charley Toorop
Vrouwenfiguren (1931-32)
Collectie Van Abbemuseum
Foto: Peter Cox

De positie van Charley Toorop binnen de collectie

Charley Toorop is in *Dwarsverbanden* relatief goed vertegenwoordigd. Naast de genoemde portretten is ook *Figuren tegen nacht* te zien, door haar in 1928 geschilderd in het Amsterdamse volkslogement van Moeder Heyens (links voor afgebeeld). Dat zijn drie van de zeven werken die het museum rijk is. De nu niet getoonde werken zijn *Portret Annie Fernhout* uit 1936, Toorops dochter uit haar huwelijk met Henk Fernhout, het magistrale *Vrouwenfiguren* uit 1931-32, en twee stillevens, *Drie Flessen* uit 1943 en *Olieblik met oude lampen* uit 1952-53. Al deze werken werden in 1949-1953 aangekocht door Edy de Wilde, de opvolger van Visser. Hij wilde bij voorkeur meer werken per kunstenaar in de collectie opnemen, mits representatief voor diens thematiek en artistieke ontwikkeling. In zijn visie - het perspectief dat bepalend was voor zijn presentatie - diende een kunstmuseum de geschiedenis van de (moderne) kunst te illustreren met de opeenvolging van stromingen, zichtbaar in de veranderingen in vorm en inhoud, als het structurerende element. Toorop vertegenwoordigde in zijn ontwikkelingsmodel van de moderne kunst het expressionisme, zij het met een nieuw-zakelijke twist. Dat zij een vrouw was, al dan niet geëmancipeerd, deed er voor hem niet toe. Zij is trouwens de enige vrouwelijke kunstenaar van wie De Wilde werk aankocht; op een evenredige vertegenwoordiging van vrouwen werd toen niet gelet. Voor hem was artistieke kwaliteit doorslaggevend en daarnaast moest het werk representatief zijn voor een van de in zijn model opgenomen stromingen.

Wisseling in samenhang

Kid Oliveira en de Toorops, het zijn maar enkele, tamelijk willekeurig gekozen voorbeelden; het gaat mij nu om die voortdurende wisseling van verbanden en perspectieven: hoe een kunstwerk of een oeuvre door de tijd heen telkens anders wordt gezien en in een andere samenhang wordt getoond, waardoor steeds andere aspecten van het werk naar voren komen en het werk, hoe vertrouwd ook, steeds weer nieuw kan lijken. Die dynamiek blijft fascineren. ●

Mieke Rijnders

Mieke Rijnders is geassocieerd onderzoeker bij het RKD - Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis. Zij publiceert met enige regelmaat in *De Witte Raaf*, onder meer over de voorlaatste collectiepresentatie van het VAM: <https://www.dewitteraaf.be/artikel/detail/nl/4441>.

In gesprek met een vriend

Harrie van Helmond

Over de Eindhovense wederopbouw gaf architect Harrie van Helmond, voorzitter van de stichting die zich voor dat erfgoed inzet, net voor de corona-uitbraak een goed bezochte presentatie tijdens onze Kunstsalon. Onlangs kwam hij nog in het nieuws toen bij de Piazza een 'kunstobject' van hem onthuld werd. Redenen om eens nader kennis te maken.

Wat voor soort kunstobject heb je gemaakt?

Conversation with a friend
The Eindhoven architect Harrie van Helmond has been a friend of the museum since 2019. He thinks that the current collection presentation will bring the friendship with the museum closer.

"Ik zou niet willen spreken van een kunstvoorwerp, ik voel me ook geen kunstenaar. Het paste bij de afronding van een project dat ik als architect heb uitgevoerd. Het betrof de recente opknapping van het overdekte winkelgebied tussen Piazza en Bijenkorf. Voor die ruimte vroeg de opdrachtgever me een object te maken. Bij het ontwerp liet ik me inspireren door de veelkleurige geëmailleerde schilden die eens een van de façades van het Piazzapleinje sierden, naar een ontwerp van Mario Negri. Bij de verbouwing aan het begin van deze eeuw werden ze verwijderd om daar nooit meer terug te keren. Jammer uit oogpunt van erfgoed! Als eerbetoon aan deze Italiaanse beeldhouwer heb ik een roestvrijstalen object bedacht. Het

is bevestigd onder de glaskap aan de achterzijde van het commerciële LED-scherm. In dat object heb ik de vormen van de schilden verwerkt en als je goed kijkt, zie je aan de zij- en aan de onderkant ook de kleuren terugkomen".

Sinds wanneer ben je vriend van het museum?

"Ik heb het museum al vaak bezocht. Daarbij bewaar ik goede herinneringen aan bepaalde exposities uit het verleden zoals aan de tentoonstelling van Jean-Marc Bustamante in 1992. Er was sprake van een soort visuele sensatie. Maar ik ben nog niet eens zo lang lid van de vriendenvereniging. Vanaf 2019. Het was nooit eerder in me opgekomen. Het kwam pas op mijn pad, toen het mij werd gevraagd."

Voel je als vriend ook ambassadeur?

"Ik ben te spreken over de huidige collectiepresentatie. Het oog wil namelijk ook wat. Als het alleen maar om maatschappelijke boodschappen gaat, zou ik ook een boek kunnen lezen. Zo vind ik de reconstructie van de *Toren van Tatlin*, nu gemaakt van afvalmateriaal, een mooi voorbeeld hoe 'oude kunst' weer relevant gemaakt kan worden. De expositie kan er zeker toe bijdragen dat de vriendschap met het museum dichterbij komt". ●

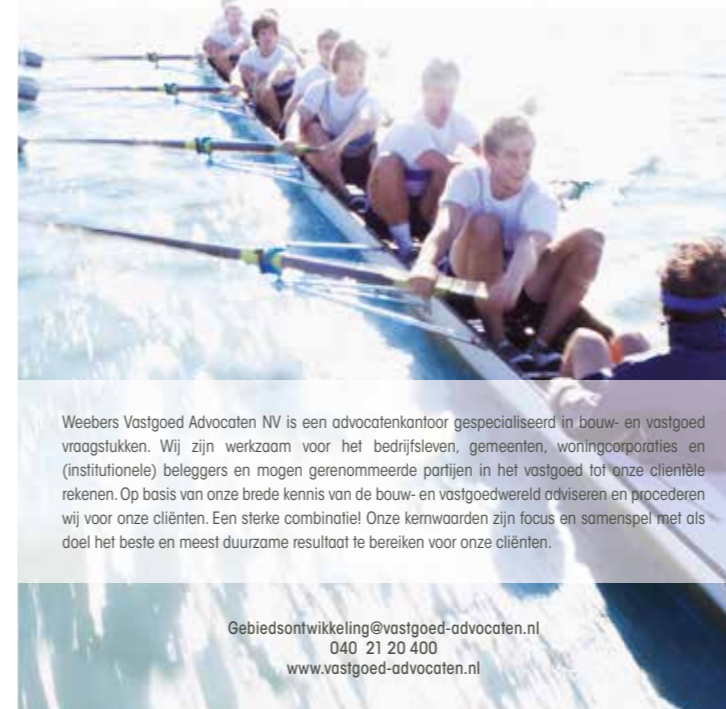
Jan Verheugt

Fragment interpretatie van de *Toren van Tatlin* door Michael Rakowitz Foto: Jan Verheugt

weebers vastgoed advocaten

Focus
en Samenspel

Weebers Vastgoed Advocaten NV is een advocatenkantoor gespecialiseerd in bouw- en vastgoed vraagstukken. Wij zijn werkzaam voor het bedrijfsleven, gemeenten, woningcorporaties en (institutionele) beleggers en mogen gerenommeerde partijen in het vastgoed tot onze cliënteel rekenen. Op basis van onze brede kennis van de bouw- en vastgoedwereld adviseren en procederen wij voor onze cliënten. Een sterke combinatie! Onze kernwaarden zijn focus en samenspel met als doel het beste en meest duurzame resultaat te bereiken voor onze cliënten.

Gebiedsontwikkeling@vastgoed-advocaten.nl
040 21 20 400
www.vastgoed-advocaten.nl

Verandering écht realiseren in uw organisatie?

boer&croon

Management Solutions
Interim Management | Executive Search

Neem contact op met:
i.frings@boercroon.nl

KUNST IN
OEDENRODE 30 jaar

50 KUNSTWERKEN
5 PROJECTEN

ARCHITECTUUR
AUDIOVISUEEL
TECHNOLOGIE
FILM
BEELDEND

LANGS EEN HISTORISCH
WANDELPAD VAN 25 KM

WANDELEN IN HET DOMMELDAL

In 30 jaar heeft Kunststichting Sint-Oedenrode een schitterend wandelpad gerealiseerd langs en om de Dommel, in de 'achtertuin' van Van Abbe. Kijk op: <https://www.bezoekmeerijstad.nl/routes-overzicht/3799715621/kunstroutes-sint-oedenrode>

Kunststichting Sint-Oedenrode
is recent overgegaan in:

KunstStichting
Meerijstad

Rond door recht Lucas Lenglet, 2011

Vrijheid als grote discipline

Karel Appel (1921-2006) - Een terugblik

Op 25 april 1921 zag Karel Appel het levenslicht. Honderd jaar later in 2021 verdient hij opnieuw onze aandacht. In 1949 nog een 'onmachtige knoeier, een verfgorilla, een schildersbeest en anti-academicus' genoemd, groeide Appel uit tot de 'grootste naoorlogse Nederlandse kunstenaar'. Wij zetten hem hier met een vroeg en een laat kunstwerk uit de Van Abbemuseum collectie in de spotlights.

Het kind in de mens

Fantasiedieren en kinderen onbevangen neergezet, uit hun verband gerukt maar herkenbaar, fel gekleurd, op ongeregelde oppervlakten, met klodders verf weergegeven, dat kenmerkt het vroege werk van Karel Appel. Appel raakte gefascineerd door het kind in de mens en bestudeerde tekeningen van verstandelijk gehandicapten. Het expressieve, ongedwongene, kleurrijke en ongekunstelde in dergelijk werk boeide hem.

Karel Appel was als voorstander van spontane kunst medeoprichter van de invloedrijke, internationale avant-gardebeweging, genaamd CoBrA-beweging (1948-1951). Deense, Belgische en Nederlandse kunstenaars vormden deze beweging. CoBrA is een (Frans) acroniem voor de hoofdsteden waar ze vandaan kwamen: Co - Copenhague, Br - Brussel en A - Amsterdam. Alle traditionele regels in de schilderkunst gooiden ze overboord. De beweging, die kleurrijke en impulsieve kunst voortbracht en kinderen en fantasiewezens als belangrijke onderwerpen zag, had een lange nawerking in veel Europese landen.

Appels schilderij *Het Kind* (1952), olieverf op doek (63,1 x 53,5 x 2,7 cm) uit onze museumcollectie is een voorbeeld van een dergelijk werk. We zien een kleurrijk, grof opgezette compositie gelijkend op een expressieve, vrolijk gekleurde kindertekening. Opmerkelijk zijn de zwart omrande lijnen en schaduwpartijen, elementen die zelden voorkomen in kindertekeningen. Het geschilderde kind met een bloot op de wangen, roept en kijkt ons aan.

Twistappel

Appel nam eerder kinderen als thema op. In 1949 veroorzaakte zijn muurschildering in de kantine van het voormalige stadhuis van Amsterdam een rel. De schildering *Vragende kinderen*, kinderen met zwarte, holle stippen als ogen, herinnerde te veel aan het oorlogsleed. Men sprak er schande van. De muurschildering werd een twistappel en snel bedekt met een voorzetwand. Sinds 1988 is de schildering weer zichtbaar. *

Rotzooien op niveau

Appels primitieve, kinderlijke naïeve en grove schilderijstijl plus het schreeuwerige kleurgebruik riepen vooral weerstand op bij pers en publiek. Reacties op zijn kunstwerken tentoongesteld in datzelfde jaar in het Stedelijk Museum Amsterdam luiden: 'onmachtige knoeier', 'is dit kunst?' en 'dat kan mijn kind ook'. Vragend naar zijn werkwijze kwamen de beroemde antwoorden: 'ik rotzooi maar wat an', 'ik schilder niet, ik sla' en 'voor mij is een tube verf een raket'. Het adagium 'ik rotzooi maar wat an' leidde tot het werkwoord 'aanappelen'. Uit voorstudies blijkt dat Appel

Karel Appel
Portret R. Fuchs
Collectie Van Abbemuseum
Foto: Peter Cox

veel minder onbesuisd en juist weloverwogen werkte. Hij zag vrijheid als een grote discipline. Wanneer je divers werk uit zijn hoogtijdagen tussen 1947 en 1962 rangschikt, blijkt bovendien dat hij klassieke thema's verwerkte zoals naakt, landschap, stadsgezicht, portret etc. Zichtbaar wordt een wilde schilder, een schilder tussen expressionisme, art brut en primitieve kunst ofwel een schilder met oerkracht.

Karel Appel vond al vroeg in Willem Sandberg, voormalig directeur van het Stedelijk Museum Amsterdam, een protagonist, een pleitbezorger. Sandberg organiseerde voor hem tentoonstellingen en kocht werk aan. Na 1954 werd voor Appel de uiteenzetting met de verf zelf belangrijk: dikke impasto verfstreken en grote expressieve gebaren domineren. Appel prefereerde figuratief schilderen al werkte hij vanaf 1970 somber en donker, maar eind jaren tachtig keerden de kleuren terug. Inmiddels maakte hij ook sculpturen en collages.

Appel en Fuchs

Opvallend is een portret (206 x 149,8 x 8 cm) uit 2005 van Rudi Fuchs, alhier directeur van 1975 tot 1987. We zien op dit laatste door Appel voltooide schilderij het gelaat van Fuchs in sobere grijzen en okers en weergegeven met een regelmatige textuur. Zijn vorsende blik en grijze hardos domineren. Appel, altijd zoekend naar vernieuwing, versterkte de compositie met twee blauw getinte neonbuizen, een experiment. Fuchs legt glimlachend de relatie met het elektronicaconcern Philips, Eindhoven. Appel en Fuchs werkten sinds de jaren tachtig vaak samen. De kunstenaar wenste dat dit schilderij in overleg met Fuchs naar een geschikt museum zou gaan. Zo kwam het in onze museumcollectie samen met 13 andere werken.

Karel Appel, 'onmachtige knoeier' én 'grootste naoorlogse Nederlandse kunstenaar' laat een omvangrijk oeuvre na van ca 10.000 beelden, sculpturen, tekeningen en schilderijen. ●

Lisette Almering

* *Vragende kinderen*

<https://onsamsterdam.nl/hier-gebeurde-het-stadhuis-9-december-1949>

Freedom as discipline

Artist Karel Appel was born 100 years ago so we look back at his versatile oeuvre, more specific at an early and a late work from the collection of our museum. Appel, an apparently free minded artist, whose work deserved both criticism and praise, became a leading Dutch artist. In favour of spontaneity in art, he nevertheless considered freedom as an important discipline.

Karel Appel
Het Kind
Collectie Van Abbemuseum
Foto: Peter Cox

Menselijk lijden bij Antonio Saura

Een beschouwing over kunst en religie

"De mensch heeft het vermogen en de neiging om naast en in plaats van zich zelf en de gestalten die hij ontmoet, andere gestalten te plaatsen, 'verbeeldingen'. Hij stelt 'symbolen' van de levende werkelijkheid, die hem omringt, d.w.z. hij scheidt representanten van die werkelijkheid, 'beelden', waarin de gestalte, die hij waarneemt, en de gestalte, die hij scheidt samenvallen. Een beeld is een door den mensch geschapen vertegenwoordiger van een geziene gestalte, die met die gestalte essentieel samenhangt. Het gaat dus om representatie, niet om reproductie."

Dit schreef de Groningse hoogleraar Gerard van der Leeuw en de latere PvdA-minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen in het kabinet-Schermerhorn-Drees in zijn boek *Wegen en grenzen*. Een studie over de verhouding van religie en kunst (1953). Het feitelijke perspectief dat van der Leeuw in zijn visie schetst is representatief voor het denken over kunst en religie. De toenmalige directeur van het Van Abbemuseum, Edy De Wilde, moet met deze visie vertrouwd zijn geweest. Toen hij twee werken van de Spaanse kunstenaar Antonio Saura (1930-1998) voor de collectie van het museum kon aankopen, paste dat in zijn visie die hij had voor de collectieopbouw. Als een beeld zich verder van de tastbare realiteit verwijderd, kan het volgens De Wilde sterker een religieuze handeling vertolken. De twee werken, *Junca* (1958) en *Ada* (1962), representeren die gedachtegang. Vooral doordat Saura de kleur losliet

en alleen gebruik maakte van wit, zwart en grijs, voerde hij de tragedie sterker op en wordt het dramatisch effect groter. Generaal Franco, de fascistische dictator van Spanje, inspireerde Antonio Saura tot het maken van deze portretten die denkbeeldig en gruwelijk zijn. De ziekte waaraan hij toen leed, tuberculose, en waartegen hij op dat moment vocht, geven die portretten een extra lading. Fascisme en ziekte vormden hem tot een radicale socialist die in zijn werk zijn verlangen naar een rechtvaardige wereld zichtbaar wilde maken.

Spaanse kunst heeft altijd affiniteit getoond met religie waarbij het onderwerp extreem dramatisch en realistisch wordt benaderd. Saura past in deze traditie. In zijn serie *Kruisigingen* druipde de verf zoals het bloed op de oude kruisbeelden in Spanje. In 1963 schilderde hij deze thematische reeks die het thema Kruisiging tot onderwerp heeft. Hiermee wil hij een bewogen beeld scheppen als een vorm van protest. Hij zegt hierover: "In het beeld van de gekruisigde heb ik mijn situatie willen weergeven als mens alleen in een bedreigend universum, waar men tegen kan schreeuwen, maar anderzijds ben ik evenzeer geïnteresseerd in de absurde tragedie van een mens - van een mens en niet van God - die aan een kruis genageld is." Deze fascinatie voor het lijden en de individuele mens, het portret, komt hier bijeen.

Saura laat het kruis in veel verschillende gestalten zien. De toenmalige kardinaal Simonis zou op uitnodiging van het Cobra Museum de tentoonstelling *Kruisigingen* openen. Hij werd door de nabestaanden van Saura hiervoor echter niet

welkom geheten, omdat Saura tijdens zijn leven een fervent tegenstander van het instituut kerk was. De tekst van zijn inleiding is wel bekend en gepubliceerd. Hij schreef in de inleiding: "Ik vraag me dan ook af wat Saura bezielt heeft om het kruis in zoveel gestalten weer te geven. Ik denk dat de persoon Saura door die paradox geraakt is. Enerzijds ziet hij in het kruis de werkelijkheid en de afschuwelijkheid van het lijden als het symbool van de ondergang. Aan de andere kant weet hij ook dat niemand een grotere liefde kent dan degene die zijn leven geeft voor zijn vrienden. En dan wordt het kruis de hoogste uiting van liefde, een echte offerliefde."

Religie en beeldende kunst lijken een paradox. Toch baseren zich beide op geloof, op overtuiging. Zowel religie als beeldende kunst wil een boodschap uitdragen. Religie is op de keper beschouwd een medium waarin gezamenlijk over de werkelijkheid wordt gecommuniceerd. Maar de kunst ziet de boodschap echter meer als een persoonlijke uiting, als een individuele representatie van de werkelijkheid.

De Russische kunstcriticus, mediatheoreticus en filosoof Boris Groys beschouwt religie niet als een verzameling van meningen. Religie is volgens hem een verzameling van vaststaande rituelen. Hij zegt hierover: "Wetenschap is de productie van waarheid. Religie is de consumptie van waarheid." Waarmee hij aangeeft dat wetenschap kennis is, en religie non-kennis. "Geloven", zegt hij, "is bij uitstek de herhaling van non-kennis."

Groys maakt een scherp onderscheid tussen kennis en non-kennis. In het domein van de non-kennis heerst het principe van de herhaling. Dit principe van herhaling is eigen aan het religieuze ritueel. Nieuwe inzichten kunnen hier niet in passen, want die tasten het fundamentele karakter van het geloof aan. En dat is dan meteen de doodsteek voor creativiteit. Want creativiteit en geloof bijeen is voor de echte gelovige godslasterlijk. ●

Piet van Bragt

Human suffering in the works of Anthony Saura

Spanish art has always shown an affinity with religion, with a lot of drama and realism. Saura's paintings fit into this tradition. There is, however, a distinction: religion communicates about reality together, art expresses this in a personal way.

Antonio Saura
Junca, 1958
Collectie Van Abbemuseum
Foto: Peter Cox

Antonio Saura
Ada, 1962
Collectie Van Abbemuseum
Foto: Peter Cox

De huiskamer van het Van Abbemuseum

Ontmoeting met Shafiq Omar onder het genot van een kopje thee

Shafiq Omar
Foto: Marcel de Buck

Van dinsdag tot en met zondag worden museumbezoekers uitgenodigd voor een kopje thee in de huiskamer. Shafiq, zelf werkzaam in het museum, is de coördinator van een team vrijwilligers (allen gevlucht uit hun thuisland) dat langslowende bezoekers aanspreekt en uitnodigt. Kunstenaars Sandi Hilal en Alessandro Petti zijn de bedenkers van dit bijzondere project.

De boodschap van Shafiq

Meteen bij aanvang van ons gesprek zegt Shafiq vol overtuiging: "Het mooiste kunstwerk van het Van Abbemuseum is de huiskamer". In de huiskamer (Shafiq noemt de ruimte 'theekamer'), zo vervolgt hij, word je letterlijk een onderdeel van het geheel. Dit in tegenstelling tot het bekijken van een schilderij om daarna weer verder te lopen. Onder het genot van een kopje thee worden verhalen uitgewisseld over vreemde culturen. Alles is mogelijk: praten, luisteren, verdiepen, vrienden maken. De verbinding die door het delen van verhalen ontstaat, kan grote positieve gevolgen hebben voor de bezoekers.

Museummedewerker, kunstenaar en bruggenbouwer

Gevlucht voor de oorlog verblijft Shafiq sinds 1998 in Nederland. Hij is geboren in Laghman, maar opgegroeid in Kabul (Afghanistan) dat daar niet ver vandaan ligt. Na de inburgeringscursus wil hij het liefst kunstgeschiedenis gaan studeren. Omdat het gemeentebudget van Waalre (zijn huidige woonplaats) dit niet toelaat, kiest Shafiq voor een opleiding waarmee hij snel aan de slag kan. Als hij in 2003 een stageplek nodig heeft, boft hij. De net geopende nieuwbouw van het Van Abbe vraagt om meer personeel en Shafiq wordt aangenomen.

Als een echte bruggenbouwer zet Shafiq zich in voor mensen die hun thuisland zijn ontvlucht. Zo is hij projectmanager van 'Nieuwkomers' (vluchtelingen) in Eindhoven. Binnen dit project wil hij de vluchtelingen kennis laten maken met de inwoners van Eindhoven; zorgen dat ze zich thuis voelen en bekend raken met de stad. Ieder kwartaal organiseert hij een inspirerende dag voor de nieuwkomers en hun taalmaatjes in het Van Abbemuseum. Zo komen zij op een informele manier met elkaar én met het museum in contact. Om ze kennis te laten maken met een moderne maatschappij en moderne kunst, loopt hij met hen door het museum waarbij het schilderij *Liggend naakt* van Jan Sluijters altijd aanleiding is voor talloze discussies.

Daarnaast is Shafiq vanaf 2009 tot op heden initiator en project manager van Project Afghanistan. Ook houdt hij zich bezig met een nieuwkomers project van Afghanen in Nederland. Voor Project Afghanistan heeft hij tentoonstellingen en culturele activiteiten georganiseerd. Zo was er in 2019 in Brussel de tentoonstelling *Hommage aan Afghanistan* te zien; speciaal bedoeld voor de leden van het Europees Parlement. De parlementariërs leerden door de ogen van de kunstenaars te kijken en naar hun verhalen te luisteren, waardoor ze op een totaal andere manier kennis maakten met het land. In het Europese Parlement wordt immers alleen in termen van oorlog over Afghanistan gesproken, maar nu leerden ze ook de prachtige kunst kennen. Zelf schildert Shafiq ook. In zijn verhalende werken (waren in 2020 te zien in Het Waalres Museum) speelt de verbinding tussen de Afgaanse en Nederlandse cultuur een rol. Zijn stijl omschrijft hij als symbolisch realistisch.

Een Poolse theekamer

Op uitnodiging is Shafiq een maand lang in Polen geweest om zijn theekamer aldaar te realiseren als onderdeel van een tentoonstelling over Palestina in het Ujazdowski Castle Centre for Contemporary Art in Warschau. Alhoewel het project geen blijvend vervolg heeft gekregen, blikt Shafiq met tevredenheid terug. Hij heeft in zijn Poolse theekamer met honderden mensen gesproken, voornamelijk jonge vluchtelingen. Het voordeel van jonge mensen is dat ze veelal goed Engels spreken hetgeen de communicatie ten goede komt.

Terug in Nederland houdt Shafiq zich nog steeds met Polen bezig: hij wil een brug bouwen tussen het Polin Museum (een museum over de geschiedenis van het Poolse jodendom) in Warschau en het Van Abbemuseum.

Een glaasje thee met grote gevolgen

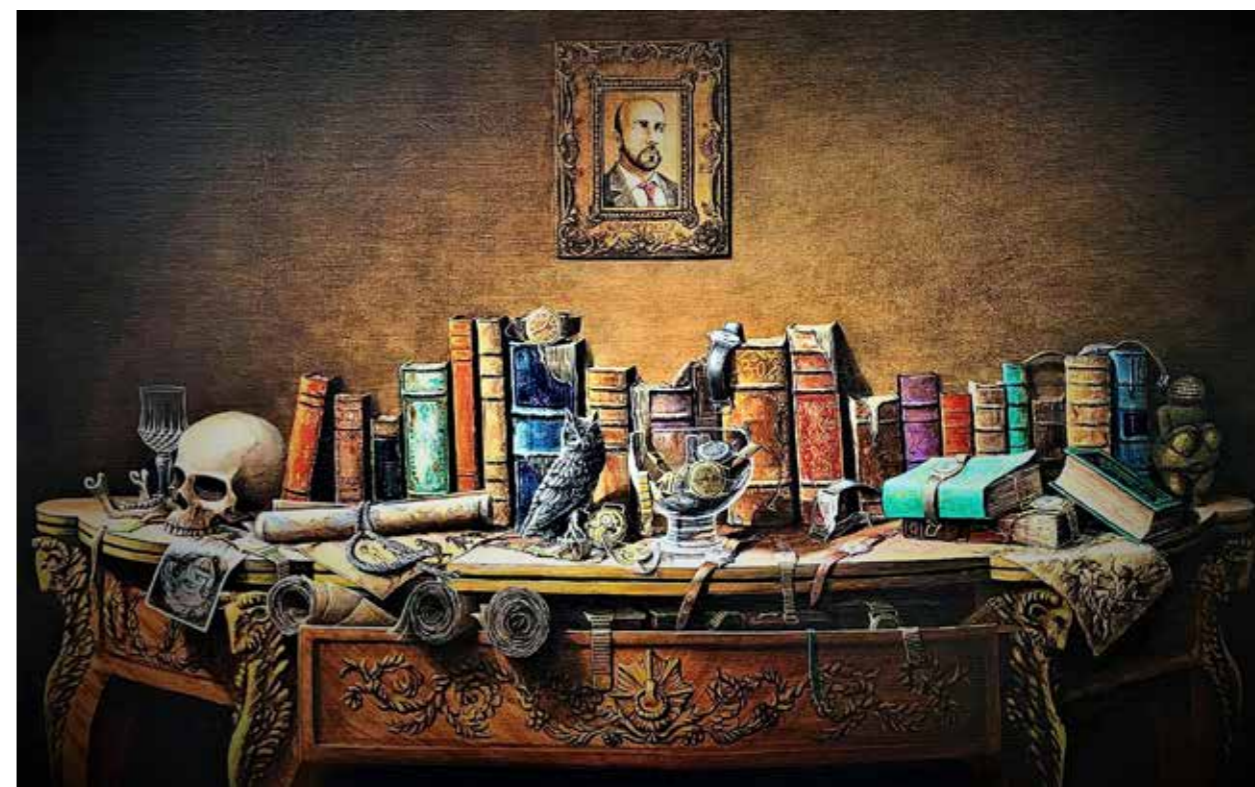
Hij heeft in Polen, volgens zijn zeggen, twee heel belangrijke personen ontmoet: een cultureel attaché van de ambassade in Warschau en Sophie. De laatste is een Duitse kunstenares, onderzoekster en galeriehoudster die toevallig in het museum in Warschau was. Als de taliban in augustus 2021 uiteindelijk ook Kabul overneemt, kunnen niet alle mensen die Afghanistan willen verlaten, geholpen worden. Shafiq maakt zich grote zorgen over het lot van de kunstenaars die onder het nieuwe regime alleen nog maar bloemetjes mogen schilderen of kalligrafieren. De Nederlandse regering houdt zich afzijdig, maar de Duitse Sophie helpt hen. Hij levert de lijst aan en zij regelt dat 125 kunstenaars met hun gezinnen gered worden. Waar een kopje thee niet toe kan leiden! ●

Marja van Osch

The living room project

From Tuesday to Sunday, museum visitors are invited for a cup of tea in the living room (tea room). Shafiq Omar, who works in the museum himself, is the coordinator of a team of volunteers (all refugees from their home countries) who approach and invite passing visitors. Everything is possible: talking, listening, deepening, making friends. The connection created by sharing stories can have major positive consequences for visitors.

Shafiq Omar
The Human Philosophy
Foto: Shafiq Omar

Hanne Darboven: 'Ik schrijf, maar ik lees niet'

Een leven, geordend zonder woorden

Hanne Darboven (1941-2009) is bepaald geen gemakkelijk te begrijpen kunstenaar. Een tentoonstelling in het verleden maakte indruk op Hannie Groen. Om nu meer van haar werk te begrijpen verdiepte zij zich in Darbovens leven en oeuvre.

Dagboeken

"Ik zal schrijven zolang er bomen, bladeren, bladzijden, bladen zijn", schreef Hanne Darboven. Hiermee plaatste zij het schrijven tot de kern van haar leven en werk. In Nederland kreeg zij haar eerste grote tentoonstelling in 1992 in het Van Abbemuseum, waar het werk verdeeld was over tien zalen. Ik kwam binnen en zag de wanden volgeschreven met niet te lezen dagboekfragmenten. Alle herkenning was er uit: de letters waren hanenpoten en cijfers. Later heeft Hanne Darboven één dagboek openbaar gemaakt. Maar dagboeken zijn geheim. Een leven lang dagboeken schrijven gebeurt overal. Nooit worden ze gelezen behalve door de schrijver zelf. Je ziet de jaren voorbijglijden, de jaargetijden, verdriet, rouw, schaamte, blijdschap: alles in hanenpoten, voor niemand toegankelijk.

Dat gold niet voor Hanne Darboven. Zij bedacht een kunstvorm, die zij haar hele leven trouw zou blijven. Haar dagboeken omvatten literatuur, filosofie, muziek, geschiedenis en haar persoonlijk leven van alledag samen in een systeem. Gedateerd, gerangschikt, ondergebracht in cijfers of letters, symbolen... elke seconde telt. Hanne bracht de tijd tot leven: zolang zij schreef loopt de klok.

Ik liep tussen de wanden met grote vellen papier met haar monnikenwerk. Er klonk een fuga van Bach. Het enorme houten beeld van de bazuin blazende engel, dat aan het plafond van de centrale hal hing, verbeeldde als het ware het klinken van de muziek, maar ook de verheerlijkende en emotionele waarden ervan. Uit alles sprak ordening, regelmaat, harmonie. Zonder woorden. Op die dag in oktober 1992 zag ik het nog niet, maar ik voelde een troost voor het geheime dagboek: wat is geschreven, is niet verloren; het is opgegaan in het grote geheel.

Am Burgberg

Hanne Darboven werd geboren in München. Zij verhuisde korte tijd later met haar ouders naar Hamburg, waar haar vader fabrieken had. Het gezin bewoonde een groot oud vakwerkhuis, dat op de Burgberg in Hamburg stond. Na haar studie aan de kunstacademie in Hamburg vertrok zij in 1966 naar de Verenigde Staten, waar zij in New York woonde en werkte. Zij

Hanne Darboven
Konstruktion: 21 x 21 -
Zahlen: 1, 3, 5, 7 (+5) = 21
Collectie Van Abbemuseum
Foto: Peter Cox

verkeerde in de kringen van minimalisten en conceptuele kunstenaars, onder wie Sol LeWitt. Hij werd een dierbare vriend en haar mentor.

Vanwege de dood van haar vader keerde zij vervolgens in 1968 definitief terug naar het ouderlijke huis op de Burgberg. Haar verblijf daar wisselde zij af met haar woning in New York. Ze vond haar bestemming: "Eindelijk kom ik aan op de datum van de dagen".

Haar moeder bestierde op de Burgberg tot op hoge leeftijd de huishouding en het leven van alledag. De vele kamers veranderden langzaam in een museum. Alle attributen die Hanne gebruikte voor haar projecten/exposities werden daar samengebracht. Boeken, partituren, krantenknipsels beelden. In de Muziekkamer lagen op een tafel veel muziekinstrumenten uitgespreid. Daarbij een klein kinderboek *Ich bin ein musikant*. Erop lag een speelgoedxylofoon en de letters *hanne darboven* uit de scrabbledoos met de bijbehorende woordwaarde: 1 of 3 of 4.

Enkele van de hoofdmotieven van haar beginperiode waren bomen, de opgaande lijnen en de kromming van de stammen, de geleiding van de takken, het uitlopen in fijne twijggjes. Blijkbaar is ze daarbij geïnspireerd geweest door de studies en beelden van Caspar David Friedrich.

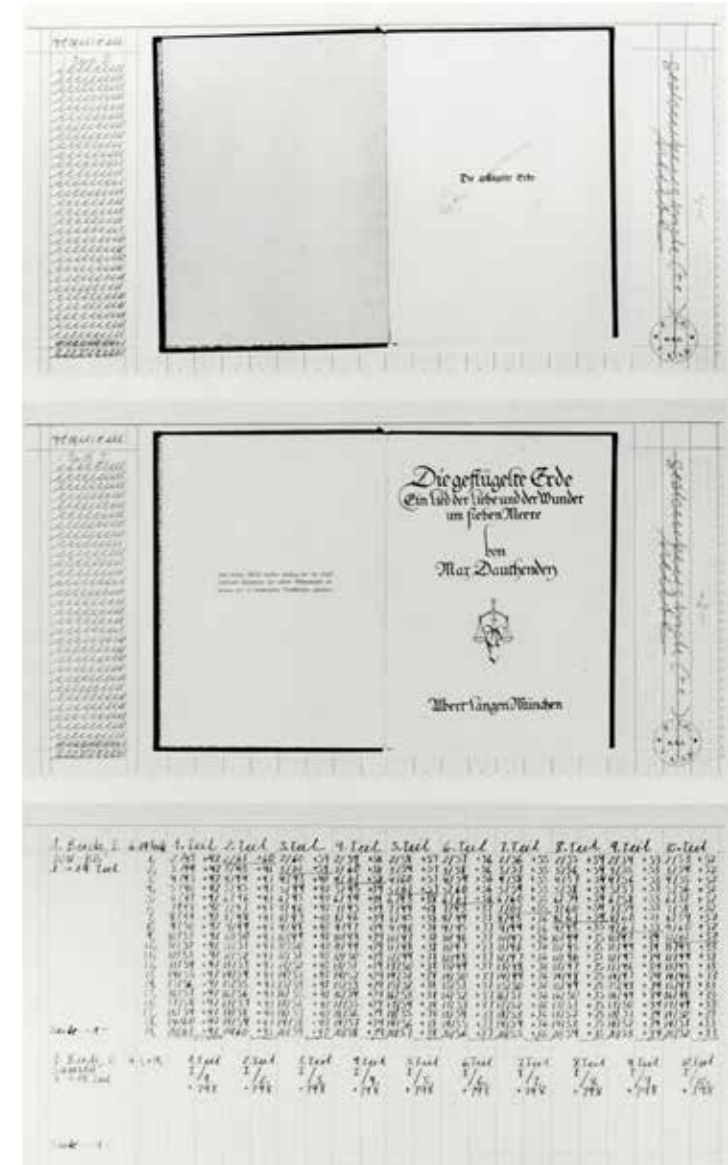
Die geflügelte Erde

Hanne Darboven: "Er is over mij geschreven dat ik leef als een monnik. Dat is quatsch. Ik sta midden in het leven. Ik existeer als ik schrijf. Ik ben Duits, ik moet verantwoording afleggen over onze geschiedenis. Mijn werken met data is heel reëel. Ik schrijf niet uit haat. Sterben müssen wir allen, bin für Leben".

In Hamburg werd ter gelegenheid van haar 50ste verjaardag de expositie *Die geflügelte Erde* samengesteld, die ook in het Van Abbemuseum te zien was. Hanne Darboven had kort daarvoor besloten om het lyrische epos *Die geflügelte Erde* (1910) van de Duitse schrijver Max Dauthendey in zijn geheel over te schrijven. De tekst was door die auteur omschreven als een 'A song of love', over zijn reis om de wereld. Hij stierf op Java. In zijn verheven lyriek klinkt een voorvoelde dood. Om die reden liet Darboven dat boek aansluiten bij haar eigen reusachtige Requiem, een 'boek' in cijfers van 45.000 bladzijden dat ze in 1971 begon en in 1985 afsloot.

Achter de vijf panelen met de cijfers uit de collectie van het Van Abbemuseum gaat een fenomenale wereld schuil, een die ik bijna niet had leren kennen. Hanne Darboven had nooit kunnen weten, hoe blij ik in de bibliotheek van het museum werd, toen de plattegrond van de expositie (1992) uit de archiefdoos kwam, en er enkele échte woorden oplichtten: in zaal 10 *Hommage an meinem Vater* (1988), *Hommage an meine Mütter* (1989), *Hommage an Oma Micky* (1989). Ontroerend. ●

Hannie Groen

Hanne Darboven
Die Geflügelte Erde: Requiem
Fotograaf onbekend

Hanne Darboven: *I write but I don't read*

In the past Hannie Groen became fascinated by the work of Hanne Darboven, especially by her diaries, in which she transformed and recorded her life with numbers, letters and crow's feet, but illegible due to the lack of words. She held on to this art form all her life.

Honderdste geboortedag van Ton Smits

'Stenograaf van de humor'

Ter ere van het 100ste geboortejaar van de Eindhovense cartoonist, striptekenaar en schilder Ton Smits (1921-1981) is er op diverse locaties in Eindhoven aandacht voor zijn werk. Het programmaoverzicht is te vinden op de site van het Ton Smits Huis. Dit museum beheert de collectie van meer dan 20.000 cartoons, bestaande uit schetsen en (pen-)tekeningen gemaakt door Ton Smits. Ook zijn vele schilderijen te bezichtigen en honderden kunstwerken zijn digitaal te bekijken via data.brabantcloud.nl.

Het Van Abbemuseum toont tegen de glaswand bij de vijver een bescheiden keuze uit het omvangrijke oeuvre. De tweezijdig geprinte panelen bevatten een selectie van de cartoons die Ton Smits tekende voor het Amerikaanse tijdschrift *The New Yorker*. Het museum creëert hiermee niet alleen een lieu de mémoire voor deze briljante cartoonist, maar speelt ook in op de actualiteit en de discussie over de toelaatbaarheid van humor en ironie in de publieke ruimte.

Biografie

'De dertienjarige Ton wil clown worden, maar als je in Eindhoven op de H.B.S. zit, wórd je geen clown'. Op 18 februari 1921 wordt Ton Smits geboren in Veghel in een gezin met 7 kinderen. In juni 1934 verschijnt zijn eerste publicatie in het periodiekje *De Kleine Apostel* en in 1935 verhuist het gezin naar Eindhoven. Vanaf 1939 doorloopt Smits de Academie voor Kunst en Vormgeving in Den Bosch. In de laatste oorlogsjaren tekent hij karikaturen van nazileiders en

Beeld: Ton Smits Huis

tot schrik van zijn familie bewaart hij die op zijn kamer. Na de bevrijding geeft het *Eindhovens Dagblad* de spotprenten met nazi-kopstukken uit in de vorm van prentbriefkaarten. In een paar jaar tijd zijn in Europa honderdduizenden van deze kaarten in omloop.

Tijdens de bevrijding krijgt Smits van een Amerikaanse soldaat een exemplaar van het weekblad *Look*, een cartoontijdschrift dat hem bijzonder inspireert. Hij werkt een half jaar in Amsterdam en tekent een wekelijkse politieke prent voor weekblad *Het Kompas*. Er volgen meer opdrachten van tijdschriften en kranten.

A Dutchman in New York

Terug in Eindhoven zet hij de eerste stappen om voet aan de grond te krijgen in Amerika: jarenlang stuurt hij wekelijks cartoons op naar Amerikaanse bladen. In 1949 koopt John Bailey van *The Saturday Evening Post* één cartoon en publiceert deze in de krant. Pas na een jaar wordt de tweede cartoon verkocht. In 1954 is zijn naam in de Verenigde Staten gevestigd en hij publiceert in diverse bladen. Een mijlpaal in Smits' carrière is het exclusieve contract met *The New Yorker* die zijn werk gedurende enkele jaren publiceert.

Terug in Europa

In 1957 verhuist hij met zijn moeder naar de nieuwe atelierwoning aan de Jacob Reviuslaan (het huidige Ton Smits Huis). In 1964 wint Ton Smits de Gouden Palm op de 17e Salone Internazionale dell'Umore in Bordighera, Italië. In 1965 behaalt hij de eerste prijs op de *Wereldcartoonale* in Knokke-Heist. In de jaren 60 bezorgt de opkomst van de televisie de tot dan toe bloeiende tijdschriftenbranche een gevoelige knauw en de advertentie-inkomsten dalen flink. Ook vooraanstaande bladen als *The New Yorker*, *The Saturday Evening Post* en *Look* kopen beduidend minder cartoons aan en daarmee verliest Smits een belangrijke inkomstenbron. In 1968 overlijdt in de VS zijn zakelijk agent en vriend Ben Roth. Ton moet een zware operatie ondergaan en in 1970 overlijdt zijn moeder. Begin jaren 70 ontmoet hij Lidwien Zoetmulder met wie hij in 1973 trouwt. Tot aan zijn overlijden in 1981 gaat hij zich meer bezighouden met zijn grote passie: schilderen.

Beeldtaal van Ton Smits

"Ik teken in symbolen. Ik teken wat ik denk en nooit wat ik zie". Met deze uitspraak benadrukt Smits de eenvoud in zijn werk. Over de functie van de cartoon is hij stellig: "De moderne cartoon heeft (al weer eens) niets te maken met tijdskritiek, maar mag dat gerust wél hebben als iemand daar zin in heeft. Het is echter géén essentieel kenmerk. Als de cartoon goed is, is de vorm waarin hij is gegoten goed en dienstig (...)". Kunsthistorisch is de schilderkunst van Ton Smits niet eenvoudig te plaatsen. Hij noemt zichzelf een soort 'verteller'. Een lyrische schilder die blijmoedige, kleurrijke taferelen in olieverf en tempera maakt. Citaat van Ton zelf: "Ik wil de mensen iets teruggeven van het verloren paradijs."

De panelen met cartoons zijn nog tot 20 februari 2022 in het Van Abbemuseum te zien. Als uw nieuwsgierigheid is geprikkeld, bezoekt u het Ton Smits Huis om meer van deze bijzondere kunstenaar te ontdekken. ●

Els Grootemaat

De prijswinnende cartoon waarmee Ton Smits in 1964 wereldfaam verwierf. Beeld: Ton Smits Huis

Ton Smits 100
With a modest selection from the extensive oeuvre of the Eindhoven cartoonist Ton Smits, the museum is commemorating his 100th birthday. He received honorable awards for his work. And he managed to get through to various American magazines with his cartoons. At the end of his life he devoted himself to painting.

Kleintjes worden groot

De Wert is er. Ook bij uitbreiding.

De groeifase van je onderneming. Een mooi moment, maar ook tijd om belangrijke keuzes te maken voor je verdere succes. Neem je personeel aan? Hoe regel je de contracten? Hoeveel kun je investeren in uitbreiding? De Wert maakt het inzichtelijk.

Al sinds 1959 ondersteunen wij ondernemers en particulieren met accountancy, fiscaal-juridische en administratieve diensten.

Met De Wert ben je zeker van je zaak.

Meer info: www.dewert.nl

DE WERT
ACCOUNTANTS & BELASTINGADVISEURS

MUSOMANIE | FRANK BIERKENZ

Wil je graag reageren op een van de artikelen, zelf een bijdrage leveren aan ons blad of een recensie verzorgen over een van de exposities, laat het ons weten:

redactie@vriendenvanabbe.nl

In het volgende nummer aandacht voor de mensen achter de tentoonstellingsbouw

Wil je adverteren in ons blad? Bespreek met ons de mogelijkheden: info@vriendenvanabbe.nl

KwArts

Colofon

KwArts is het kwartaalblad van de Vereniging Vrienden Van Abbemuseum. Kwartaalblad, aflevering nr. 97

Vrienden Van Abbemuseum

Leden van bestuur
Stefan de Bever (voorzitter), Rita Bosch (secretaris), Joost van Dijk (penningmeester), Karin Overdijk en Jan Verheugt

Redactie KwArts
Lisette Almering, Piet van Bragt, Hannie Groen, Els Grootemaat, Marja van Osch en Jan Verheugt (eindredacteur)

Verder werkten mee: Reinier van Abbe, Ton Almering, Jolie Baltussen, Stefan de Bever, Frank Bierkenz, Marian en Hans van Dorenmalen, Rob van Manen en Annelies Bron, en Mieke Rijnders

e-mail redactie
redactie@vriendenvanabbe.nl

Vormgeving en opmaak
Frank Bierkenz, www.frankbierkenz.nl

Fotografie
Reinier van Abbe, Lisette Almering, Jolie Baltussen, Marcel de Buck, Peter Cox, Joep Jacobs, Rob van Manen, Shafiq Omar, Marja van Osch en Jan Verheugt

Bureau Vereniging VVA
Postbus 6188, 5600 AZ Eindhoven
tel. 040-2381032

e-mail: info@vriendenvanabbe.nl

Alle redactiebijdragen zijn na publicatie ook te lezen via de website van de vereniging: www.vriendenvanabbe.nl

Openingstijden bureau Vrienden
Maandag 9.30 - 15.00 uur (m.u.v. schoolvakanties). Overige dagen bereikbaar via voicemail of e-mail.

Instagram
[vriendenvanabbemuseum](https://www.instagram.com/vriendenvanabbemuseum)

Blog
vriendenverenigingvanabbemuseum.blogspot.com

Drukwerk
MULTI CLICK BV
De modernste en duurzaamste drukker van Nederland

Van Abbemuseum
Stratumsedijk 2, 5611 ND Eindhoven
Postbus 235, 5600 AE Eindhoven
tel. 040-2381000
www.vanabbemuseum.nl

E-mail
info@vanabbemuseum.nl

Openingstijden museum
Dinsdag t/m zondag 11.00 - 17.00 uur